

POSEBNI OTISAK IZ „TEHNIČKOG LISTA“

BROJ 2

GODINA X

VLASNIK I IZDAVAČ:
UDRUŽENJE JUGOSLAV. INŽENJERA I ARHITEKTA
BEOGRAD, MILOŠA VELIKOG 9

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK:
DR. ING. RAJKO KUŠEVIĆ, OVLAŠTENI CIVILNI INŽENJER
ZAGREB, RAČKOVA 111. 211

GRAĐEVINSKI RADOVI NA MARJANU.*)

Ing. Petar Senjanović, Zagreb.

„Zudem wollen wir, als gewiss warme Naturfreunde, doch auch nicht vergessen, dass eine schöne, weit lächelnde Strasse die Schönheit einer romantischen Landschaft als Kontrast zwischen Natur und Bauwerk, sehr stark steigern kann.“

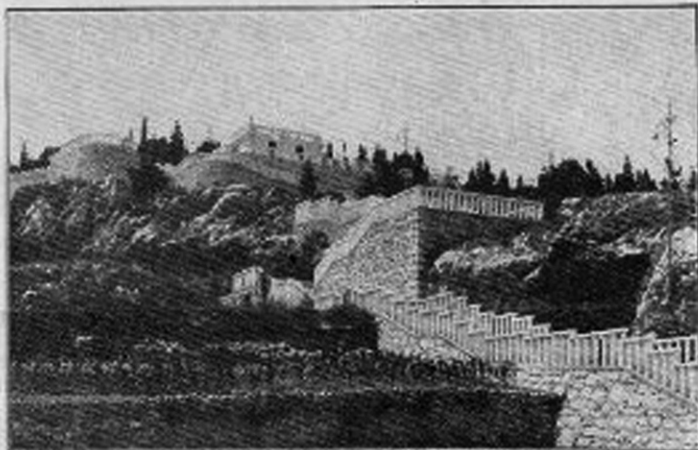
*Schweizerische Bauzeitung
Nr. 2, 1928.*

Marjan do Splita izdiže se kao monumentalna, golema, prirodna osmatračnica usred jednog čarobnog primorskog pejzaža: sa tri strane optočen morem, a to more svud naokolo kao veliko jezero zatvoreno pitomim naseljima, historičkim, klasičnim teritorijem, slikovitim planinama, rastrkanim otločjem. Podno samog Marjana, amfiteatralno izgrađen Split, sa svojim bučnim životom, šarolikim koloritom, plastičnom topografijom i sa celom svojom prošlosti, sadašnjosti i budućnosti.

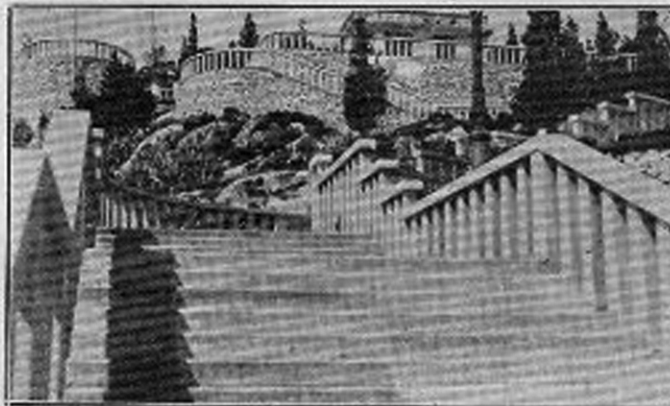
Priroda je na najzgodnijem mestu smestila ovo jedinstveno, sugestivno podnožje, na koje se ne možeš uspeti, a da se ne diviš uvek novim raskošnim vidicima i bojama neba, mora i kraja, a da te misli ne zanesu u daleku prošlost, da ne lete u fantastičnu budućnost; sa kojega iz primerene daljine vidiš što je lepo, a ne primećuješ ono što je rđavo. Ono što je priroda dala, trebalo je ob-

raditi i usavršiti, trebalo je učiniti pristupačnim, trebalo je otkriti skrivene lepote, trebalo je iskoristiti prirodna preimućstva.

Zadnjih tridesetak godina Split je otkrio i zalivio ovo svoje „Sveto brdo“. Pošumljene su borovom šumom gole vrleti i pusti krševi sa severne strane, stvorena je hladovina, uzgojena divljač.

Sl. 1.

Sl. 2.

* U vezi i kao ilustraciju napisa g. Ing. Aleksandra Acovića „O uređenju javnih parkova“, štampanog u br. 7 „Tehničkog lista“ god. 1928, donosimo ovaj članak Ing. P. Senjanovića, gde je prikazana idejna strana jednog već izrađenog prirodnog parka, koji je postigao nepodeljeno priznanje svih domaćih i stranih stručnjaka i posetilaca.

Dr. T. L.

Pored toga trebalo je građevinskim radovima otvoriti puteve do Marjana, k nepristupačnijim položajima, istaknutim tačkama, odakle je slobodan pogled.

Kada sam preuzeo častan zadatak da po svojoj zamisli predložim i projektiram sve što je potrebno za to na Marjanu, tada su se za mene ispunile sanje i maštanja rane mladosti, kada smo se sa drugovima verali i propinjali kroz ondašnje goleti Marjana, grejali se na zimskom suncu toplih zavetnica, „trgali“ i paljetkovali po marjanskim vinogradima, otkrivali uvek nove krajeve, stršće litice, skrivali se po gudurastim špiljama, silazili kroz razrovane potokline, uspinjali se na istaknute vidike. Neizbrisive su slike i uspomene iz detinjstva, što nam ih ostavi ovaj čarobni kraj, sa bogatim i raznolikim panoramama, sa sjajem boja i refleksom svetla na nebu i na moru, sa bizarnim konturama, plastikom i jezovitošću njegovih vrleti, sa svetom samoćom njegovih skrovitih zatišja.

Sa tim uspomena i osećajima pristupio sam poverenom mi poslu, pak ću ovde da iznesem misli, poglede i nastojanja, koja su ravnala mojim radom pri građevinama na Marjanu.

Pored svih estetskih, higijenskih i kulturnih motiva, koji su me vodili pri zamisli i projektovanju radova na Marjanu, moram priznati da je mojima osnovana dominirala izvesna, pretežno jaka tendencija. Za mene je Marjan morao u prvom redu da bude pjeđestal, odakle svaki domaći i strani može najlakše i najsugestivnije da vidi prošlost i oceni

odakle se može pogledom da pregleda što veće i što zanimivije obzore.

Saxa loquuntur. Pri osmatranju građevinskih objekata, pogotovo ovakvih, koji su u najužoj vezi sa prirodom, treba progledati ne samo vanjsku formu mrtvog materijala, već treba tražiti i proniknuti u živu misao, oživljujući duh građevine. Za svaki građevinski elemenat, svaki krak stepenica, svaku okuć na putu, svaku ogradu i svako počivalište postoji obrazloženje, svaki od tih elemenata bio je diktiran zasebnim, bilo umetničkim, bilo konstruktivnim, terenskim ili klimatskim, pa čak i psihološkim motivima, ništa nije izrađeno bez misli, bez tendencije. — Zbog toga i pišem ove redove, da objasnim ideje, koje su me vodile pri zamisli i pri projektiranju radova na Marjanu i ciljeve, koje sam tražio da postignem.

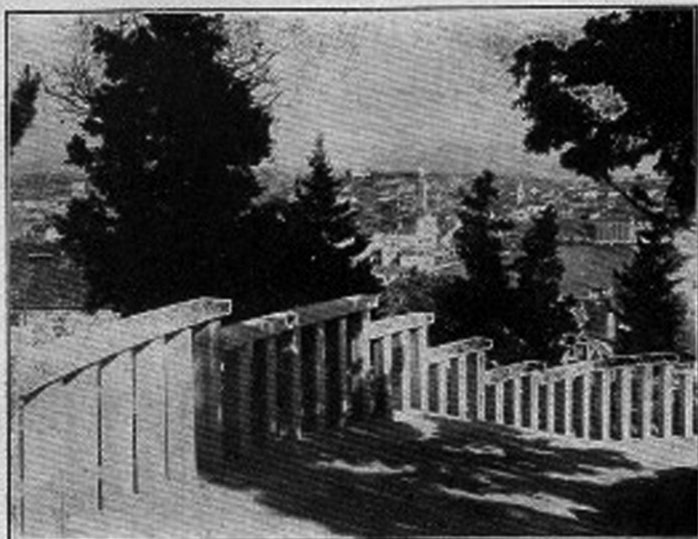
Moj zadatak nisam stoga obradio jedino sa tehničke, konstruktivne strane, nisam situiranje stubišta i trasu na Marjanu izgrađenih puteva tražio i trasirao sa geodetskim instrumentom, mehaničkim sredstvima, nisam čak ni crtao svoje osnove na hartiji. Išao sam u onu božju prirodu, verao sam se uz strme litice, promatrao panorame i veličanstvene zapade sunca, preko šikara i ograda tražio sam teško pristupačno najzgodnije položaje u terenu za trasu puta, za položaj terasa, konstruirao sam ne na hartiji, već u slobodnom prostoru, u prirodi, na samom terenu, jer se samo tako može da zamisli građevina, koja je srasla sa svojom okolinom, koja ne grdi i ne poništava prirodu, već upotpunjuje njene lepote, uveličava njene draži. Bez ikakve šablone, bez konvencionalnih pravila, forma i

Sl. 3.

budućnost Splita. Ni od kuda se kao odakle ne dominira čitavim splitskim privrednim basenom, od Prologa u Bosni do Visa i Neretve. Nigde se jasnije nego li sa Marjana ne vidi, zašto je Salona bila velika u prošlosti i zašto je u srednjem veku baš kroz Split prolazio „zlatni lanac“, koji je vezivao zapad Evrope sa dalekim istokom. Ni od kuda se onako reljefno ne vidi topografske prednosti kaštelanskog zaliva i geografska važnost hiljadugodišnje komunikacije preko Kliskog klanca, tih momenata koji su onako odlučno opredelili čitavu prošlost ovoga kraja od najdavnijih prehistoričkih vremena, kao što će ti isti momenti delovati na čitavu njegovu budućnost. Ni od kuda se kao sa Marjana ne vidi jedinstveni položaj Splita na našem primorju, neograničena mogućnost građevinskog proširenja po splitskom, solinskom i kaštelanskom polju, blagodatni obilja žive vode, blizina prirodnih vodenih snaga, plodovitost i bogatstvo okoliša, zaklonjenost i neograničenost njegovih budućih luka i pristaništa i lakoća da se iste izgrade, prirodno željezničkih izlaza sa raznih strana na more i već postojeći industrijski razvitak čitavog ovoga kraja, a sve to obuhvaćeno u jednoj jedinstvenoj lepoj prirodnoj slici.

Da se sve ovo prikaže na najlakši i najpregledniji način trebalo je olakšati pristup iz grada na Marjan, trebalo je provesti puteve na način, da se sa njih uživaju pogledi na razne strane, trebalo je na istaknutim položajima sagraditi odmarališta i vidilice,

Sl. 4.

razmera, ne oskrvrnjujući prirodu, brižljivo čuvajući karakteristične, tipične elemente, koje sam zatekao u prirodi, ja sam se ravnao po slučajnim pojavama, objektima i zaprekama, koje sam na putu susretao. Jedna zgodna perspektiva, jedna slikovita panorama

sa skladom mora, kopna i živih motiva na moru i u vegetaciji, jedno karakteristično stablo ili skupina stabala, bizarne forme pojedinih litica, jedna pronosirana silhueta na večernjem nebu, jedna tiha zaveštrica, iznenadni pogledi, sukcesivne pojave uvek novih pejzaža, to su bile moje dominante, moji „leitmotivi“, što su mi sugestivno davali uvek jedno novo rešenje koje je samo na tome mestu logički ispravno i estetski opravdano. Te je motive trebalo iskoristiti, naglasiti, uokviriti u harmoničnu sliku, koja će gledaoce ili iznenada frapirati, njegov interes zadržati, njegov osećaj probuditi, podignuti, oplemeniti (na pr. iznenadni pogled, koji se sa „Sedla“ otvara na dva mora — splitski kanal i kaštelanski zaliv), ili ga pak neprimetno dovesti na takav položaj, odakle jedan dominantni, karakteristični objekat u blizini posmatrača daje plastični reljef i ostavlja tipični nezaboravni utisak jednoj slici, koju se hoće da istakne; n. pr. pogled sa donjeg dela stubišta prema istoku, na Split, dominiran starom „Ajnovića palomom“ ili pogled sa severne strane crkvice Sv. Nikole, sa čempresom, crkvicom i terasom u blizini, a Sustjepanom, morem i otocima u pozadini, ili pak pogled sa promenadnog puta, prema Bellemu, Sv. Jeri, i u predvečerje crvenim, okomito odsečenim laticama, sa Trogirom u maglovitoj pozadini — veličanstvene slike, pune svetog mira i romantične poezije, koje se nikada ne zaboravljaju.

Na drugom je mestu trebalo, sa jednom nepravilno izbočenom laticom, prekinuti monotoniiju upravnog stubišta, ili sa naglim zaokretom puta uštediti seču stabala i završiti predugi dosadni ravnj pravac,

higijenskog, ugodnog šetališta; trebalo je konstrukcije prilagoditi prirodi, a ne obratno.

Na osnovu nauke o konstruiranju u prostoru i znanosti o građenju gradova, trebalo je ovde u samoj prirodi tražiti one elemente, koji su imali da služe kao podstrek za tehničke konstrukcije; ti su pak prirodni elementi imali i sami da posluže kao konstruk-

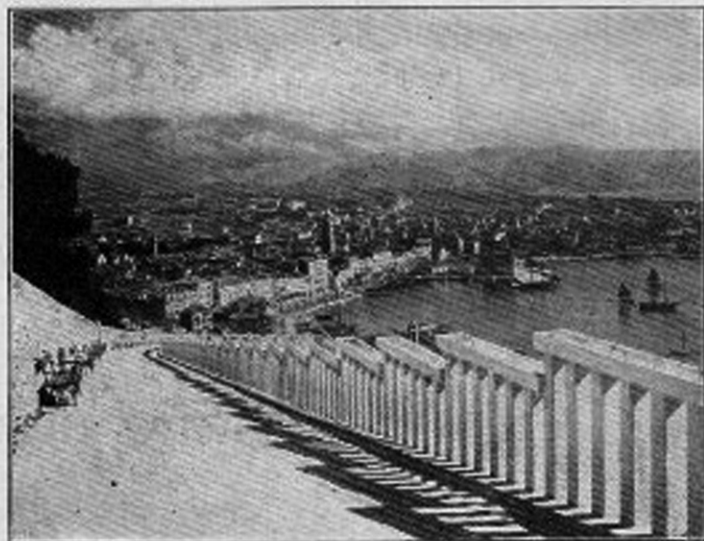
Sl. 5

tivno sredstvo, da se dođe do cilja. Na taj se samo način može da izbegava konvencionalnost, obližatna šablona i neukusno opetovanje banalnih, ornamentalnih građevinskih oblika, a da se za svaki slučaj nađe jedno originalno — recimo individualno —, a ujedno u konstruktivnom pogledu ispravno i logično rešenje.

Tome zahtevu sam u svakom detalju radova na Marjanu posveto svu svoju brigu, svoje znanje i svoje osećanje. Jer — treba izričito naglasiti — ona prirodnost, ona neusiljenost, sklad i harmonija sa prirodom i sa okolišem, ona hotimična podređenost ili uravnoteženost veštačkih radova prema elementima prirode, ono eliminiranje monotoniije, izbegavanje monumentalne simetrije i raskoš, dakle sve ono što su domaći, i strani siračnjaci i esteti našli da istaknu na Marjanu, sve to nije slučajno, nesvesno ili diletantski improvizirano, kako se to profanima više puta pričinja. Ne! — i ovo je nauka. I ovaj prosto jednostavnosti i prirodnosti uči nas znanost, i za ovo nam pruža iskustva umetnost. Ovi problemi treba da su znanstveno proučeni, konstruktivno promišljeni i umetnički osećani.

I birajući građevinski materijal uzio sam domaći uobičajeni, prirodni materijal, koji se našao u blizini ili u okolišu, izbegavajući lažne, neukusne imitacije.

Oblici obrade za stepenice i ograde jednostavni su, odgovaraju lokalnoj tradicionalnoj tehnici rada, tehnološkim osobinama materijala i konstruktivnoj svrsi, kojoj imaju da služe, bez razmetljivih ukrasa i črkarija. Tražio sam arhitektonsku jednostavnost u celini, ekonomiju u izradi, mirnoću i konstruktivnu logičnost u vanjskom izgledu, i ako sve ovo nije bilo uvek po „ukusu“ širih masa.

Sl. 6.

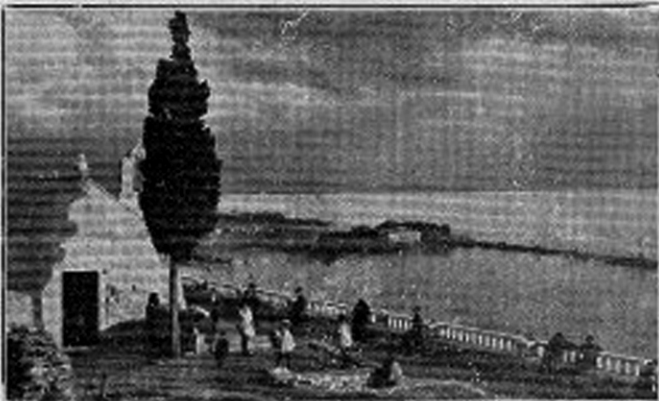
ili; maskirati jedan lom u niveletu puta, ili udesiti jednu prirodnu terasu u terenu za odmaralište i istovremeno prekidanje jednolike perspektive puta, i. t. d. Na Marjanu je trebalo tehničke probleme iskoristiti za slikovite efekte, za estetski odgoj, za intimno shvaćanje prirode, za svrhe klimatskog, za telo i dušu

Upravane, ukočene, simetrički usiljene građevine, posred slobodne, divne prirode, na dogled najbizarnijih linija i kontura kopna, planina i mora, vredaju umetnički osećaj, stvaraju neugodne kontraste između čovekovog dela i božje prirode.

Ove su me ideje vodile pri zamišljanju, osnivanju i izrađivanju radova na Marjanu, pak mislim da mojim stručnim kolegama ne će biti na odmet objašnjenje ove idejne strane zamisli i projekta građevinskih radova na Marjanu.

Mnogo ima još da se na Marjanu radi, ili da se — kviri.

Podnevni obronci Marjana, između Meja i gornjeg promenadnog puta, sa svojim skrivenim divlje-romantičnim potočinama, dubokim dragama, sunčanim terasama i prisojitim zaveticama, čekaju da budu obrađeni. Priroda je tu još devičanska, još puna skrovitih draži, na dogled suncem obasjanog mora

Sl. 8.

Sa mnogo pijeteta za ono što postoji, sa još više osećaja za one intimne pote, treba otkriti te krajeve, ali ne nasilno, banalno, luksuzno i razmetljivo, sa širokim, strmim i upravnim putevima, koji oskvrnjuju i devastiraju prirodu, umaraju i dosaduju šetaocu; sa natpanim ukrasima, koji ubijaju toplinu, intimnost i prijatnost milje-a, sa monumentalnim objektima, koji tu deplasirani postaju groteskni, smešni. Baš u tim divljim potočinama i jarugama, na upravanim terasama, pruža nam priroda najzahvalnije polje za originalna, logična, praktična i estetski lepa rešenja tehničkih i umetničkih problema.

U radovima na Marjanu treba imati u vidu svrhu kojoj oni imaju da služe. Putovi na Marjanu nisu ceste i drumovi, koji treba da se propinju i spuštaju sa strmim, neprekidnim usponima i vrtoglavinim serpentinama, e da što kraćim putem stignu do cilja, već su to šetališta i odmarališta za razonodu i oplemenjivanje

Sl. 7.

vanje duha promatranjem divne prirode, naročito mora, koje je uvek, po bilo kakvom vremenu, u bilo kojem zemanu, uvek neiscrpivo vrelo lepote, života, razmišljanja i uživanja. Odmarališta i terase na Marjanu ne smiju da izgledaju kao pravilno ograđena igrališta i vježbališta, već to treba da su intima zakloništa, gde šetalcu povučen i nesmetan može da se preda svojim mislima, sanjama, uživanju.

Sa mnogo obazrivosti, na osnovu stečenog iskustva već izvršenih radova, treba nastaviti rad na Marjanu, jer je vrlo lako, da se iz lepote i prirodnosti pređe u lažnu monumentalnost i pretencioznu grandioznost, ili pak u saobraćajnu praktičnost, što bi ovde, usred ove romantične prirode, značilo — banalnost, a može biti i smešnost, svakako pak promašanje ciljeva kojima ima da služi ovaj prirodni park.

Sl. 9.